

Karel Turza*, Sandra Radenović

Bioetička edukacija na Medicinskom fakultetu Sveučilišta u Beogradu¹

SAŽETAK

U ovom radu autori najprije izlažu glavne crte programa (*curricula*) osnovnih i izbornih predmeta [*Medicinska sociologija* i *Medicinska etika*, te *Uvod u nauku*, *Stanovništvo*, *ekologija* i *medicina*, *Istorija medicine*, *Komunikacija u medicini* (I. godina studija) i *Bioetika III*, *Bioetika IV* i *Bioetika V* (III., IV., odnosno V. godina studija)] koji su, *ultima linea*, svi povezani s bioetičkom edukacijom na Medicinskom fakultetu Sveučilišta u Beogradu, bilo kao svojevrsna bioetička propedeutika, bilo kao neposredno bioetičko obrazovanje. Nadalje, budući da u nastavnom procesu (osnovnom, ali odnedavno i u okviru poslijediplomskih, dakle, specijalističkih i doktorskih studija) rade na devet predmeta, s preko 2000 studenata tijekom jedne školske godine, autori opisuju ambijent u kom je bilo moguće postići takav angažman, te kratku povijest formiranja i razvoja navedenih predmeta. Najzad, s tim u vezi, autori izlažu i ulogu Katedre humanističkih nauka Medicinskoga fakulteta u Beogradu, u čijim su okvirima, inače, tijekom proteklih godina, ostvareni spomenuti, rekli bismo, radikalni pomaci k na humanističke discipline (na bioetiku, prije svega) orijentiranog edukaciji studenata Medicinskog fakulteta Sveučilišta u Beogradu.

Kratka kronologija

Ideje, kao i njihova praktična implementacija, nastaju na različite načine; u najmanju ruku, na sljedeća tri načina:

1. kao rezultat mišljenja i praktičnog djelovanja pojedinca, odnosno tima;

¹ Ovaj tekst napisan je u okviru rada na projektu III 41004 (Rijetke bolesti) koji je podržalo Ministarstvo nauke Republike Srbije, na kome su autori suradnici.

* Adresa za korespondenciju: Karel Turza, Univerzitet u Beogradu, Medicinski fakultet, Katedra humanističkih nauka, Dr. Subotića 8, RS - 11 000 Beograd, Srbija, e-mail: turza@ed.bg.ac.rs

2. neke slične ili istovjetne ideje, kao i njihova primjena, nastaju manje-više u isto vrijeme, ali na sasvim različitim mjestima, kao rezultat intelektualnih i praktičnih napora više pojedinaca/timova, i, najzad,
3. neke slične ili identične ideje i njihova ostvarenja katkad nastaju u bliskom vremenu/prostoru, ali kao rezultat nezavisnih/odvojenih/nepovezanih (ili tek površno povezanih) mentalnih i praktičnih angažmana pojedinaca, odnosno timova.²

Potonji vid geneze, *ergo*, rađanja i razvoja, te implementacije ideja, dakle, kada su njihovi producenti prostorno/vremenski bliski, ali bez znanja da rade *na istoj stvari* – kada do razmjene znanja ipak dođe – danas se, u regularnim situacijama, to jest kada su u istraživački posao uključene normalne, točnije rečeno, benevolentne osobe, dalje odvija sinergijski, drugim riječima, u duhu tolerancije i, još više, uzajamnog podržavanja. Upravo to se dogodilo, točnije, počelo se događati prije otprilike šest godina – i još uvijek traje! – na Medicinskom fakultetu Sveučilišta u Beogradu, a u vezi s bioetikom i bliskim joj humanističkim disciplinama.

U to vrijeme otpočela je temeljna reforma kurikuluma našeg fakulteta (prilagođavanje visokoškolskih ustanova u Beogradu, odnosno Srbiji principima Bolonjskog procesa). Promjene je potakla, pokrenula i snažno podržala tadašnja fakultetska uprava, na čelu s dekanom, akademikom Vladimirom Kostićem i, naravno, timom njegovih najbližih suradnika.

Kada je, ubrzo nakon što je reforma nastave na beogradskom Medicinskom fakultetu otpočela, akademik Bogdan Đuričić postao dekan, inicirana je – s njegove strane prije svega, no i uz zdušnu podršku dekanskog kolegija – između ostalog, ideja da se bioetika, kao predmet, i službeno (dakle, da to bude u Statutu beogradskog Medicinskog fakulteta) uvrsti u red matičnih predmeta.

Mi, s *Katedre humanističkih nauka* – riječ je, prije svega, o nama, dakle, o Sandri Radenović i Karelu Turzi – pojma nismo imali o toj ideji, iako smo, u vremenu i prostoru (na fakultetu) bili veoma bliski, i dekanu i dekanskom kolegiju. A, pri tom, imali smo na umu gotovo identičnu ideju. Naš interes za bioetiku javilo se, otprilike, u isto vrijeme, ali, zahvaljujući prije svega "Lošinjskim danima bioetike", a u

² Povijest znanosti – a ovdje imamo u vidu, prije svega, tu vrstu znanja/saznavanja – nudi brojne primjere sva tri spomenuta načina rađanja ideja, odnosno njihove praktične primjene. E. g.: (*ad 1*) Nikola Kopernik je (na počecima epohe modernosti) radikalno promijenio dugotrajnu, (pra)staru (Ptolomejevu) – i, iako lažnu/pogrešnu, za najviši tadašnji autoritet, to jest crkvu, ali i za tzv. zdrav razum neupitnu – sliku univerzuma; (*ad 2*) Giordano Bruno, Galileo Galilei, Johannes Kepler i dr. dijele Kopernikovu istinu, uglavnom – nepovezani. (Tu je – a da bismo potkrijepili ovu drugu priču – svakako još zanimljiv Nicola Stigliola, s kojim se Bruno družio u djetinjstvu, ali s kojim kasnije u životu uopće nije imao veze, a koji je također zastupao Kopernikovu revoluciju znanja o univerzumu. Priča (*ad 3*) mogla bi također biti ilustrirana u kopernikanskom duhu, te mnogih drugih primjera iz povijesti znanosti, no budući da bi oduzela velik prostor, od nje odustajemo; uostalom, ona slijedi u osnovnom tekstu.

stvari, zahvaljujući našim dragim kolegama i prijateljima, Anti Čoviću i Hrvoju Juriću, te brojnim drugim osobama (nećemo sada navoditi imena ostalih naših kolega/kolegica i prijatelja/prijateljica, jer bismo, zasigurno, bojimo se, nekog/neku izostavili), koji su nas, da tako kažemo, "bioetički inficirali".

Karel Turza bio je, prvi put, "inficiran" idejom bioetike (*koncept integrativne bioetike*) 2005. godine, u Malom Lošinjju ("Lošinjski dani bioetike"). Ta "infekcija" zapravo nije bila patološko stanje, nego (vrlo) jak poticaj onome što je Turza, baš tada – a ne znajući što se u vezi s tim već radilo na Medicinskom fakultetu u Beogradu – koncipirao kao: *Katedra humanističkih nauka*, a u čije je okrilje, pored *Medicinske sociologije* i *Medicinske etike*, trebalo još uključiti predmete: *Komunikacija u medicini*, *Uvod u nauku*, *Stanovništvo*, *ekologija i medicina*, te *Istorija medicine*. Riječ je o predmetima koji su, makar implicitno, već bili svojevrsna prolegomena za *bioetiku*. Spomenimo i to da je koncept nastave na spomenutim predmetima prvenstveno interaktivnog karaktera – dakle, kombinacija predavanja i studentskih seminara i prezentacija, gostovanje brojnih predavača, profesora i eksperata iz određenih oblasti, gostovanje HIV-pozitivnih bolesnika, posjeti romskim naseljima u suradnji s patro-najznom službom određenih Domova zdravlja itd. Otprilike u isto vrijeme, u okviru projekta TEMPUS (a za Medicinski fakultet u Beogradu), Karel Turzi bilo je – i to treba naglasiti – zahvaljujući tadašnjem dekanu, akademiku Bogdanu Đuričiću i njegovim suradnicima, omogućeno da boravi u više navrata u Nizozemskoj (na Slobodnom sveučilištu u Amsterdamu, te na sveučilištu u Nijmegenu), da bi se podrobnije upoznao s teorijom i praksom europske medicinske etike, odnosno bioetike. S profesorom Evertom van Levenom (Amsterdam/Nijmegen) – koji je bio veoma posvećen suradnik Medicinskog fakulteta u Beogradu u promoviranju ideja medicinske etike, odnosno bioetike – uspostavljena je intenzivna suradnja. Također su, u to vrijeme, o bioetičkim pitanjima uspostavljeni vrlo plodni odnosi i sa sveučilištem u Udinama (Italija).

Sandra Radenović je, otad je počela raditi na Medicinskom fakultetu Sveučilišta u Beogradu, bila angažirana ne samo u nastavi [a, riječ je o danas već, *nota bene*, 9 (de- vet!) predmeta], nego i na promoviranju koncepta *integrativne bioetike*. Kao i prof. Turza, "bioetičku infekciju" "zaradila" je u Malom Lošinjju (na "Lošinjskim danima bioetike", 2006. godine), a zahvaljujući pionirima bioetičkog projekta na ovim (bal-kanskim) prostorima, prije svega (da to opet naglasimo), prof. dr. Anti Čoviću i doc. dr. Hrvoju Juriću. Pa je, onda, bioetičku "infekciju", zajedno s profesorom Turzom, počela širiti po Srbiji – od Medicinskog fakulteta, preko Sveučilišta u Beogradu, do ovdašnjih medija.

Zahvaljujući tome, kao i sklonosti tadašnje uprave Medicinskog fakulteta u Beogradu, da promovira *bioetiku*, te da je, kao poseban predmet, uvrsti u red matičnih

predmeta, *bioetika* je, i u Statutu ove visokoškolske ustanove, zadobila status *matičnog predmeta*. Istina, predmeti *Bioetika III*, *Bioetika IV* i *Bioetika V* još uvijek su (tek) *izborni predmeti*, no s obzirom na to da je riječ o predmetima (a to se odnosi i na već spomenute predmete: *Uvod u nauku*, *Komunikacija u medicini*, *Stanovništvo, ekologija i medicina* i *Istorija medicine*) na koje se proteklih par godina javljalo najviše studenta našeg fakulteta (tijekom jedne akademske godine radimo s preko 2000 studenata), dakle, daleko više nego kada je riječ o medicinskim predmetima *sensu stricto*, vjerujemo da će predmet *bioetika* ubrzo postati i obvezan predmet na našoj školi. Ovu procjenu temeljimo na stavu aktualne fakultetske vlasti, to jest stavu (pozitivnom!) dekana, akademika Vladimira Bumbaširevića i njegovih suradnika (riječ je, prije svega, o prodekanici, prof. dr. Tanji Jovanović, prodekanu, akademiku Nebojši Laliću, prof. dr. Ivani Novaković, prodekanu i predsjedniku Etičkog odbora Republike Srbije, prof. dr. Slobodanu Saviću, voditelju Katedre za farmakologiju i toksikologiju i predsjedniku Bioetičkog društva Srbije, prof. dr. Zoranu Todoroviću itd.) prema *bioetici* u obrazovanju budućih medicinskih profesionalaca. Kao i prema Bioetičkom društvu Srbije, čije je sjedište na našem fakultetu.

Katedra humanističkih znanosti je, kako već rekosmo, nosilac *bioetičkog* projekta, i u nastavi, ali i u širenju – preko Bioetičkog društva Srbije – bioetičkog senzibiliteta na ovim prostorima. Veliku zaslugu za to – prema ocjeni najkompetentnijih ovdašnjih bioetičkih autoriteta – imaju, i u teorijskom i u praktičnom smislu, aktualni predsjednik BDS-a, Zoran Todorović i potpredsjednica BDS-a, Sandra Radenović.

Bioetičko društvo Srbije osnovano je sa sjedištem na Medicinskom fakultetu Sveučilišta u Beogradu, početkom travnja 2008. godine. Cilj *Društva* je, kako napominju osnivači, prvenstveno, poticati, pomagati i razvijati *bioetiku*, *bioetičku edukaciju* i *bioetička istraživanja*. Inicijatori stvaranja *Društva* bili su: Karel Turza, voditelj Katedre humanističkih znanosti na beogradskom Medicinskom fakultetu, akademik Bogdan Đuričić, tadašnji dekan Medicinskog fakulteta u Beogradu, Milenko Perović, prvi predsjednik *Društva* i profesor Filozofskog fakulteta Sveučilišta u Novom Sadu, Sandra Radenović, asistentica na Katedri humanističkih znanosti beogradskog Medicinskog fakulteta i Dragana Stojić, pravnica i tajnica *Društva*.

U realiziranju formiranja *Bioetičkog društva Srbije* sudjelovali su brojni istraživači i eksperti iz prirodno-znanstvenih, društveno-znanstvenih i humanističkih disciplina, čiji je intelektualni interes posljednjih godina bio fokusiran na najrazličitije segmente *bioetike*, kao sve značajnijeg i, danas veoma popularnog, intelektualnog projekta koji u sebi uključuje brojne discipline, a u cilju uspostavljanja jednog novog teorijskog i praktičnog tretiranja *biosa*, to jest cjelokupnog *svijeta života*.

Osim što je osnivanjem *Bioetičkog društva Srbije* započelo formiranje svojevrstne *bioetičke arene* Srbije, na ovaj se način otvorila i mogućnost buduće suradnje i umrežavanja novoosnovanog *Društva* s brojnim sličnim organizacijama na tom području, radi teorijskog i praktičnog angažmana na *bioetičkom (re)konstruiranju čovjeka i njegovog svijeta*.

Najzad, spomenimo i značajnije aktivnosti, točnije, skupove i konferencije koje je organiziralo *Bioetičko društvo Srbije*. Pored tribina u organizaciji BDS-a, koje se redovito održavaju na Medicinskom fakultetu Sveučilišta u Beogradu i koje obrađuju različite bioetičke teme, ističemo dva međunarodna skupa koja je organiziralo *Bioetičko društvo Srbije*, tijekom 2010. godine. Najprije je, 29. siječnja 2010. godine, BDS organizirao prvu videokonferenciju, s nazivom *Bioethics Education – Sharing Various Experiences*, a od 4. do 7. studenoga 2010. godine, održana je međunarodna konferencija, 6. bioetički forum za jugoistočnu Europu, na temu *Bioetika – medicina – politika* (vidjeti detaljnije: <http://www.med.bg.ac.rs/?sid=1363>).

U listopadu 2011. godine *Bioetičko društvo Srbije* bit će, uz Medicinski fakultet u Beogradu i Službu za kliničku farmakologiju (Klinički centar Srbije), jedan od organizatora seminara s naslovom *Etika u pretkliničkom i kliničkom ispitivanju lijekova*, u okviru *Kontinuirane medicinske edukacije* predviđene za doktore medicine, stomatologije i veterine, za diplomirane farmaceute, biologe, medicinske tehničare, službenike različitih ministarstava koji se bave ispitivanjem i razvojem lijekova, te za studente medicine, stomatologije, veterine, farmacije, biologije i, svakako, za zainteresirane pravnike, filozofe, sociologe (rukovodioci seminara bit će prof. dr. Zoran Todorović i prof. dr. Milica Prostran).

Ovaj pregled bioetičke edukacije na Medicinskom fakultetu Sveučilišta u Beogradu zaključit ćemo konstatacijom da je ova visokoškolska ustanova jedan od rijetkih primjera – ako ne i jedinstven u regiji – vrlo uspješnog razvoja bioetičke edukacije u vrlo kratkom periodu; od 2005./2006. godine do danas. Razvoj bioetičke edukacije se, u ovom miljeu, nastavlja ne samo na našem fakultetu (te srodnim visokoškolskim ustanovama Sveučilišta u Beogradu), nego i šire – kroz veoma plodnu suradnju s kolegicama i kolegama bioetičarima u institucijama koje, još od sredine 90-ih godina prošlog stoljeća, njeguju bioetičku edukaciju u regiji. Tu prvenstveno imamo na umu Medicinski fakultet Sveučilišta u Rijeci, te Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu. Naravno – na kraju, ali ne i najmanje važno (naprotiv!) – izuzetan doprinos ovom poslu dali su, kako već rekosmo, i sveučilišta u Nijmegenu, Udinama i Eichstättu.

Karel Turza, Sandra Radenović

Bioethical education at the Faculty of Medicine University of Belgrade

ABSTRACT

In the paper the authors expose the main points of the *curricula* of both basic and elective subjects (*Medical Sociology, Medical Ethics, Introduction to Science, Communication in Medicine, History of Medicine, Population, Ecology and Medicine, Bioethics III, Bioethics IV* and *Bioethics V*) within bioethical education at the Faculty of Medicine University of Belgrade. Besides, since the authors are, in the teaching process, engaged on 9 (nine!) subjects, working with more than 2000 students per (school) year, they also describe the context (Faculty of Medicine University of Belgrade) in which such an enterprise – meaning, in short: a significant and influential presence of the humanities within an academic institution that was traditionally, ever since it had been founded, exclusively oriented towards natural-scientific biomedical concept – has become possible. In brief: the Faculty of Medicine University of Belgrade, in fact, both its management and the professors, have recognized the humanities – bioethics in the first place – as an entirely new way of treating the very "subject" of medicine today, namely, the patient. How's that? Well, we'll let you know!